

BALÁŽ, Zoltán – BENDÍK, Andrej – LACKO, Richard: *Nevoľné. Monografia obce.* Banská Bystrica – Badín: Kňazský seminár Františka Xaverského, 2010, 288 s. (JÁN GOLIAN)

Monografie miest a obcí majú v odbornej literatúre špecifické miesto. Zvyčajne nejde o striktno historickú publikáciu, ktorou sa autor, resp. častejšie autori, snažia priblížiť verejnosti minulosť konkrétnej lokality, a oslovuje širší okruh čitateľov. Knihy o dejinách miest a obcí si prečítajú, či aspoň prelistujú nielen jej obyvatelia, ale i rodáci, ktorí žijú mimo rodnej obce, či ľudia z blízkeho okolia, ktorého sa publikácia dotýka.

Jednou z najnovších monografií miest a obcí Slovenska je publikácia obce Nevoľné, v okrese Žiar nad Hronom. Jej autormi sú pracovníci Diecézneho archívu v Banskej Bystrici, Zoltán Baláž a Richard Lacko, a vydal ju Kňazský seminár sv. Františka Xaverského v Banskej Bystrici a Badíne za výraznej podpory rodáka z Nevoľného, diecézneho biskupa Mons. Rudolfa Baláža. Na práci sa autorsky spolupodieľal aj pracovník Slovenského národného múzea v Martine Andrej Bendík. Ako to už pri podobných prácach býva, publikácia je rozdelená na chronologické kapitoly, v rámci ktorých rozsahom prevažujú najmä novšie dejiny.

Kniha je obsahovo prehľadná, čitateľa dokáže zaujať nielen vonkajším vzhľadom (pevná väzba, kriedový papier), ale aj množstvom umeleckých a dobových fotografií. Úvodná časť monografie sa venuje symbolom obce, jej erbu a jeho heraldickému pôvodu. Najstaršie dejiny Nevoľného spracoval na dvoch stranách spomínaný spoluautor A. Bendík, a to v širšom kontexte pravekých dejín severného Tekova. V ďalšej kapitole výklad kontinuálne pokračuje stredovekým osídlením regiónu a históriou až do pätnásteho storočia. Ak by autori premostili úvodnú kapitolu prehistórie so zlomkami neolitickej kultúry, vyhli by sa prvej dvojstranovej „minikapitole“. Na druhej strane však spojenie kultúrnych pamiatok života pred naším letopočtom s pamiatkami raného stredoveku vytvára u čitateľa obraz kontinuity života v hornom Tekove. V spomínanej tretej kapitole sa autori venujú osídleniu Tekova v 13. a 14. storočí. Zostavovatelia asi nie najvhodnejšie vsunuli drobnú podkapitolu o zemetraseniach v Turci, na hornej Nitre a Kremnických vrchoch v 15. storočí. Táto určite zaujímavá zmienka by snáď viac vynikla na konci tejto kapitoly, pred opisom prvej písomnej zmienky o Nevoľnom.

Štvrtá kapitola je venovaná pomoháčskemu obdobiu siahajúcemu až po revolúciu 1848/1849. Na adresu jej spracovania je potrebné upozorniť na jednu

faktografickú chybu – namiesto 24. apríla (sviatku sv. Juraja) ako dátumu platenia dane sa nesprávne uvádza dátum 24. január (s. 30), pričom však na ďalšej strane je tento dátum už uvedený správne. V časti o urbárskej regulácii autori venujú značnú pozornosť reáliám z roľníckeho života. Pre čitateľa, ktorý o každodennosti života na vidieku nemá mnoho vedomostí, to budú určite prínosné informácie.

Nasledujúcu kapitolu autori venovali Nevoľnému od porevolučných rokov do konca prvej svetovej vojny. V časti o demografii citovali publikované závery sčítania obyvateľstva z rokov 1869 – 1910. Ak by išlo o rozsiahlejšiu prácu, bolo by zaujímavé urobiť vlastnú analýzu sčítaní alebo, napríklad, aj dopadov epidémie z roku 1873 a pod. Medzivojnovému obdobiu sa venuje ďalšia kapitola. Popisuje vytvorenie organizačných jednotiek v obci v novom štáte a vychádzajúc z dostupných archívnych prameňov predstavuje verejný priestor obce. V dostatočnej miere sa venuje jej politickému životu, ktorý sa dotýkal veľkej väčšiny obyvateľov. Pri predstavovaní hospodárskeho života obce sa dozvedáme, že v dedine sa uživil aj dvaja včelári (s. 90), osobitne spomenutí aj v časti o lesnom hospodárstve (s. 93). O ďalších dvadsať strán ďalej sa dokonca dozvedáme, koľko úľov v roku 1940 vlastnili. Môže to vyvolávať dojem nesúrodosti textu, hoci jeho logické usporiadanie sa tým nijako nenaruša. Pútavo koncipovaná kapitola sa venuje takmer všetkým oblastiam verejného života. Siedma kapitola predstavuje z rôznych perspektív priebeh a dôsledky druhej svetovej vojny v malej obci pri Kremnici.

Posledná kapitola zachytávajúca dejiny obce od povojnového obdobia až do súčasnosti zaberá v monografii, pochopiteľne, najširšie miesto. Aj pri jej hodnotení sa treba pristaviť pri niekoľkých nedostatkoch. Vyskytlo sa tu krstné meno Lavrinec (s. 129), menej známa forma slovenského mena Vavrince, či pomad'arčeného Lorenca. Ak bol taký tvar v prameni, vhodnejšie by bolo uprednostniť formu citácie napr.: „Vavrince (Lavrinec)“. Okrem toho, na nasledujúcej strane je toto meno aj v slovenskej forme Vavrince a oba tvary sú aj v časti o hospodárskom živote obce po roku 1945. Možno až zbytočné sa javí popisovanie zmien na čele MNV a poslancov v obci po každých voľbách v rokoch 1948 – 1990. Autori mohli spracovaný pramenný materiál uviesť v prehľadných tabuľkách či grafoch a previesť čitateľa týmito politickými obmenami jednoduchším a kratším spôsobom. Týka sa to napríklad výsledkov parlamentných volieb po roku 1990 či politických preferencií obyvateľov Nevoľného. Pri zápise výsledkov volieb z roku 1998 sa nesprávne uvádza strana „Strana občianskeho pochopenia“ namiesto „Strany občianskeho porozumenia.“

Autori približujú aj proces modernizácie a rastu obce. Významnú časť venujú otázke budovania ciest, ktoré spájali Nevoľné s okolitými obcami. Pokiaľ ide o poľnohospodársky život obce v povojnovom období, mohlo by sa zdať, že autori mu venovali až príliš veľa priestoru. Trinásť strán monografie, ktoré približujú túto najvýznamnejšiu časť hospodárskeho života, predstavuje prepojenie podrobných informácií s ľahkým a zaujímavým podaním. Hoci v jednotlivých chronologicky radených kapitolách zaberá duchovný život obyvateľov pomerne malý priestor, záverečná časť monografie tento hendikep dostatočne vyvažuje a za svoju ucelenosť si zaslúži veľmi pozitívne hodnotenie.

Monografie obcí môžu byť pri mikrohistorickom prístupe cenným zdrojom informácii pre detailné poznanie demografického vývoja v lokálnom i nadregiónálnom meradle. Z hľadiska historicko-demografického bádania sa monografia dotýka života jednotlivých ľudí okrajovo. Uvádza mená richtárov či ostatných obyvateľov zaangažovaných do verejného života, no častokrát sa o nich z pochopiteľných dôvodov v monografii viac nedozvieme. V častiach z obdobia devätnásteho storočia a medzivojnových rokov autori citujú pramene, ktoré uvádzajú výšky odvodov do štátnej kasy či platy jednotlivých verejných činiteľov obce. Pri opise sociálnej situácie v medzivojnovom období sa autori zmieňujú aj o nezamestnaných obyvateľoch, ktorí potrebovali podporu zo strany štátu. Uvádzajú sa tu aj počty detí v takýchto rodinách, nie však už ďalšie informácie o ich postavení a rodinnom zázemí.

Publikácia prináša bohatý fotografický materiál, ktorý má – okrem ilustračnej hodnoty – aj parametre cenného etnografického prameňa. Spolu s vysvetľujúcim popisom významne dotvárajú obraz života na dedine v minulosti. Okrem týchto fotografií patria medzi pozoruhodné obrazové dokumenty určite aj reprodukcie pramenných materiálov. Výber prameňov aj máp možno označiť za starostlivo zváženy. Autentické dokumenty prinášajúce informácie o poplatkoch za služby duchovného (s. 208), pôrodných babiciach či hrobárovi (s. 210), alebo o epidémiách z druhej polovice 20. storočia (s. 214) vytvárajú komplexnejší obraz o každodennosti obce. Rovnako treba oceniť aj precíznosť iných podrobností o živote miestnych obyvateľov, ako napríklad o obsadení významných postov v dedine, angažovaní sa obyvateľov vo verejnom a politickom živote alebo budovaní či obnove školy.

Kratučké podkapitoly, ktoré sú skôr odsekmi, môžu na niekoho pôsobiť rušivo, keďže až príliš triešťa text a sťažujú jeho čitateľnosť. Vyskytli sa aj drobné gramatické a štylistické chyby, ktoré nebývajú v prácach s podobným rozsahom zriedkavosťou. Ako príklad sa dá uviesť zlé skloňovanie názvu dediny Lúčky

(namiesto „do Lúčok“ je v texte „do Lúčky“, por. s. 29), nesprávne dodanie mäččeňa (nemá sa písať o „Piteľovej“, por. s. 31, ale o Piteľovej Lehôtke), vynechanie písmena (namiesto o Bartošovej Lehôtke je tu reč o Barošovej Lehôtke, por. s. 106) či chyby v skratkách politických strán (z Občianskej demokratickej strany, ODS, sa na s. 138 stala OKS; pri výsledkoch parlamentných volieb z roku 2002 prišla SDKÚ o dĺžku na poslednom písmene, por. s. 139). Za podstatne závažnejší nedostatok monografie však možno označiť opomenutie nemeckej menšiny v okolí Kremnice, nakoľko tento aspekt výrazne ovplyvňoval dejiny Slovenska a mnohých jeho obcí.

Naopak, pozitívne možno hodnotiť prezentovanie obetí vojnových rokov 1939 – 1945, vrátane ich fotografií, dátumov narodenia a úmrtia a krátkych životných príbehov.

Publikácie s podobným zameraním a spracovaním sú v slovenskej historickej spisbe potrebné. Nanešťastie, v oblasti regionálnych monografií nepriniesol kritický výskum po roku 1948 mnoho nového; posledná monografia o Nevoľnom vyšla v roku 1987. Je preto namieste podotknúť, že tak ako iné historické otázky aj dejiny miest a obcí si dnes vyžadujú moderné spracovanie a kritický pohľad.

Nakoniec treba spomenúť, že táto publikácia nie je prvou z dielne autorského kolektívu Diecézneho archívu, ktorá sa venuje histórii obce, či skôr dejinám farnosti. Autorom preto vyslovujeme úprimnú vďaku a povzbudzujeme ich do ďalšej práce na podobných monografiách.